

МЕЛІКА ГЕОРГІЙ
(Ужгород)

Умови міжмовної і міжетнічної взаємодії на Закарпатті

Склад автохтонного населення на просторах на півдні від Тисо-Дністрянського Вододілу до рівнини Верхньої течії Тиси утворювалося з часів великих пересувань народів до 11-го століття. До їх нащадків належить частина тих українців, що себе називали / називають русинами (бляхарі і лемки) і ті з північної і східної частин згаданого вододілу (бойки і гуцули). На заході були на той час осілими словаки, на південному сході - румуни а на півдні - угорці. Пізніше тут поселилися німці, болгари і ін. етноси, які з місцевим населенням змішалися і повністю асимілювалися (Brachelli 1860).

Нинішній мультиетнічний стан регіону розвинувся у своїх загальних рисах з кінця 17-ого до кінця 19-ого ст.ст., коли німці, словаки, євреї і роми оселилися у верхні комітати Угорщини (Bidermann 1867). Сучасний мультиетнічний стан регіону витворився по закінченню другої світової війни, коли Підкарпатську Русь було приєднано до СРСР і регіон став Закарпатською областю Радянської України, яка стала незалежною державою з 1991 року. У цьому просторі проживають поряд і в перемішку автохтонні українці (бляхарі, бойки, гуцули, лемки,) і приїжджі, угорці, росіяни, румуни, роми, німці, словаки. євреї і представники багатьох інших народностей колишнього СРСР (Melika 2002). Українці-русини, угорці і румуни утворюють в регіоні відносно закриті мовні цільності. Українці проживають переважно у гірському і передгірському пасмі, угорці у долинній частині, а румуни у котловині верхньої Тиси. Словаки і німці утворюють окремі мовні острівці, які розташовані в різних районах краю. Українці і росіяни, які поселилися в регіоні після 1945 року, проживають переважно в містах і більших населених пунктах Закарпаття.

На відносно вузькому просторі україно-угорської маргінальної смуги від Ужгорода через Мукачево, Берегово, Хуст до Тячева спостерігаємо значне кількісне і якісне розмаїття мовних і культурних взаємин між осілими етносами області. Тут наявні дво- і багатомовність серед населення, що є основною передумовою для виникнення контактів між функціонуючими в регіоні мов і культур. У маргінальній Українсько-угорській контактній смузі більшість мешканців використовує у побуті три і більше мовних ідіомів – для українців це українська стандартна мова, одна із говірок русинського ідіому, російська мова і для багатьох осіб угорська розмовна мова; для угорців це угорська мова, українська мова і її місцеві говірки, російська мова. У цій ж смузі мешкають нащадки німецьких колоністів-швабів, які у родинному крузі і серед «своїх» сусідів і знайомих говорять по-швабський; переважно спілкуються українською мовою і русинським ідіомом; користуються російською і угорською мовами. Словаки як і шваби-німці використовують мови більшості і мову сусідів-угорців та, звичайно, словацькі ідіоми (Melika/Hvozdyak 2006).

У такому мультилінгвальному просторі діють різні види міжмовних контактів, які з соціолінгвістичної позиції класифікуються за мовною,

територіальною і темпоральною ознаками. За мовною ознакою розрізняються контакти між близько і далеко спорідненими (між українською, російською і словацькою; між українською, німецькою і румунською мовами) та неспорідненими мовами (між угорською мовою і всіма іншими мовами, що функціонують на Закарпатті), між мовними ідіомами однієї мови і різних мов (між українською стандартною мовою і локальними русинськими говірками; між угорською стандартною мовами і її локальними говірками; між говірками української, угорської, румунської і німецької мов). За територіальною ознакою розрізняються маргінальні (це передусім контакти між ідіомами української мови і ідіомами угорської та румунської мов) і інтратериторіальні контакти (це контакти між ідіомами української мови і ідіомами німецьких і словацьких мовних острівців; сюди відносяться угорські інкрустації у українському мовному середовищі і українські інкрустації в угорському мовному середовищі). За темпоральною ознакою розрізняються перманентні (постійні) контакти, які тривають цілі століття (у розглядуваному регіоні це українсько-угорсько-румунсько-німецько-словацькі контакти); каузальні контакти, які тривають по кілька десятиліть (чеська мова впродовж двох, а російська понад п'яти десятиліть); короткочасні контакти, які здійснюються під час війн, відряджень за кордоном, туристичних поїздок тощо (Weinreich 1953; Haugen 1956, Жлуктенко 1966). З психолінгвістичної позиції розрізняють зовнішній мовний контакт, який здійснюється між двома етнолектами; водночас відбувається у мозку кожного із співрозмовників – тобто мовця/слухача внутрішній контакт, котрий завжди супроводжується процесом лінгвальної інтерференції (Мелика 1971).

Багатомовність серед значної кількості різнорідного за етнічним складом населення, різноманітні види міжмовних контактів і різна їх інтенсивність при спілкуванні стало об'єктом наукових пошуків дослідження багатьох лінгвістів і діалектологів. Дослідження по окремих мовних ідіомах населення краю показали, що для повного опису їх фонетико-фонологічних, морфолого-синтаксичних і лексико-семантичних систем, необхідно брати до уваги їх взаємодію з іншими мовними ідіомами етносів, які мешкають поряд або в перемішку між собою. Наслідки взаємодія мовних систем проявляється на всіх рівнях, але зміщення в лексико-семантичному аспекті особливо помітні і не стільки залежать від спорідненості/неспорідненості мовних ідіомів, скільки від інтенсивності комунікації їх носіїв між собою, наприклад угорські запозичення в українських говірках Закарпаття (Лизанець 1976).

Останнім часом при дослідженні мультиетнічних просторів вивчалися не одні лише міжмовні контакти, але й у зв'язку з культурами їх носіїв, які відбиваються в словникових складах взаємодіючих мовних ідіомів. Такі комплексні дослідження проводилися у карпатському українсько-угорсько-румунському ареалі (Gehl / Ciubota 1999). У запозиченому лексичному складі, в якому відбиваються інтеркультурні взаємини етносів регіону, виділяю *локальні, регіональні і ареальні етнологіями*, що називають відповідні *етноареалії* як витвори власного етнічного виробництва (страви, одяга, декорації тощо); *етноглоси*, які називають рослини, тварини і ін. природні явища (*натур реалії*); *цивілізацізми*, які називають реалії цивілізаційного процесу (Мелика 2005).

На підставі комплексних досліджень інтеркультурної комунікації у вчених з'явилася думка про доцільність виділення в рамках мовознавства окрему *інтеркультурну лінгвістику* (Földes 2007).

Література

Brachelli. H.F; Falk, M.: Allgemeine Weltkunde oder Enzyklopädie für Geographie, Statistik und Staatengeschichte. Pesth/Wien/Leipzig, 1860

Bidermann, von H.J. Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte. II. Teil, Heft I, Innsbruck 1867.

Földes, Csaba. Interkulturelle Kommunikation; Positionen zu Forschungsfragen, Methoden und Perspektiven. In: Studia Germanica. Universitatis Vesprimiensis. Supplement 7. Veszprém- Wien 2007.

Gehl, Hans; Ciubota, Viorel (Szerk.) A román, magyar és ukrán népcsoportok egymáshoz való viszonya a 18. századtól napjainkig. Satu Mare – Tübingen, 1999.

Haugen, Einar: Bilingualism in the America. New-York: University of Alabama 1956.

Жлуктечко Ю.О. Мовні контакти. Київ, 1966.

Лизанець П.Н. Венгеские заимствования в украинських говорах Закарпаття. Венгеско-украинские межъязыковые связи. Будапешт 1976.

Мелика Г.И. Проблемы фонетической и фонологической интерференции в межъязыковом контактировании (На материале взаимодействия идиомов украинского, венгерского и неметкого языков г. Мукачева), автореф. канд.. філол. наук, Львов 1971.

Melika, Georg. Die Deutschen der Transkarpatien-Ukraine. Entstehung, Entwicklung ihrer Siedlungen und Lebensweise im multiethnischen Raum. Marburg 2002.

Меліка Г.І. Лексика інтеркультурної взаємодії у мультиетнічному просторі. Зб. Сучасні дослідження з іноземної філології, випуск 3, Ужгород, 2005, с.61-69.

Melika Georg, Hvozdyak Olga. Interkulturelle Wechselwirkung im multiethnischen Transkarpatien. Karpatenbeeren. Bairisch-österreichische Siedlungen, Kultur und Sprache in den ukrainischen Waldkarpaten. Linz 2006, S.51-66.

Weinreich, Uriel: Language in Contact. Findings and Problems. New-York 1953